

ОСВІТНІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ МАРКЕРИ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуто культуральну специфіку способів представлення освітніх маркерів в англо-українському перекладі. Доведено, що у різних культурах поняття, пов'язані з освітою, можуть описуватися неоднотипно, залежно від того, яку інформаційну цінність вони мають для реципієнта і мовця. Досліджено явища, які мають позамовну інтерпретацію і пов'язані з фоновими знаннями.

Ключові слова: лінгвокультурна модель, переклад, культура, освіта, маркер.

Татьяна Олийник. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ КУЛЬТУРНЫЕ МАРКЕРЫ В АНГЛО-УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

В статье рассмотрена культуральная специфика способов представления образовательных маркеров в англо-украинском переводе. Доказано, что в разных культурах понятия, связанные с образованием, описываются по-разному, в зависимости от того, какую информационную ценность имеет описание пространства для реципиента и говорящего. Исследованы явления, которые имеют внеязыковую интерпретацию, связаны с фоновыми знаниями и зависят от выбора переводчика.

Ключевые слова: лингвокультурологическая модель, образование, перевод, культура, маркер.

Tetyana Oliynyk. LINGUISTIC-CULTURAL FEATURES OF SPATIAL INTERPRETATIONS IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION

The cultural-translation specificity of educational markers representation in English-Ukrainian translation is considered in the article. It is proved that in different cultures notions which deal with education can be described in different ways, depending on what type of information is valuable for a recipient and a speaker for education description. Phenomena with extra-linguistic interpretation, related to background knowledge and depended on the choice of the translator are studied.

Keywords: linguistic-cultural model, translation, culture, education, marker.

Розгляд культурологічних особливостей, пов'язаних із громадськими інститутами, зумовлено тим, що людина як соціальна істота не мислить себе поза суспільством, яке в ході розвитку виробило загальну систему регуляції свого життя. Це система суспільних інститутів, наприклад, інститут освіти, церкви, права, армії. Вибір предметом розгляду культурологічних особливостей, пов'язаних саме з інститутом освіти, зумовлений його значимістю у житті людського соціуму.

Культурні особливості, що закономірно відображаються в різних мовах, деяким лінгвістам видаються найбільш принциповими характеристиками. Так, на думку А. Вежицької, будь-який текст і будь-яке висловлювання є культурно зумовленими, оскільки, створюючи текст, носії мови, що належать до певної культури, зазвичай керуються якоюсь підсвідомою нормою, яку науковець називає «культурно-зумовленим сценарієм» [2, с. 63]. Із цих позицій навіть такі поняття, як «хліб» можуть служити «яскравою ілюстрацією того, як окремі моменти об'єктивної дійсності та їх вираження в мові різняться в зіставлених мовах і культурах» [4, с. 16]. У цьому випадку зміст визначено як інтересами і ставленням носія мови-оригіналу, так і об'єктивними discontinuities in the world. А. Вежицька вважає, що семантика також культурно зумовлена, в ній відображені основні культурні цінності та культурно-зумовлені форми соціальних відносин, так само як і об'єктивні характеристики світу [9, р. 2].

Безсумнівно, що мова несе в собі культурні особливості, а культура не існує без мови. Володіючи інформативно-когнітивною цінністю, мова, разом з тим, не визначає тип культури як такої [5, с. 107], оскільки, незважаючи на існування багатьох мов і культур, єдиним для всіх людей є дійсність як предмет знання [3, с. 93].

Метою нашої статті є обґрунтування можливості і необхідності культурологічного підходу до перекладу та виявлення культуральних закономірностей у мовному структуруванні дійсності.

Завдання дослідження – визначити лінгвокультурологічні особливості організації інформації у мові; вивчити лінгвокультурологічні можливості різних мовних угруповань; дослідити вплив культури на переклад.

Розглядаючи освітні лінгвокультурні маркери, ми помітили, що найбільш очевидно є специфіка найменувань установ освіти. Вони зазвичай іменуються за назвою міста, в якому вони знаходяться, або за власною назвою, якою прийнято описувати освітній заклад. При цьому ознака освітньої віднесеності може не уточнюватися, тобто може не вказуватися те, що мова йде про школу чи університет. На стилістичному рівні в оригінальних творах використовується прийом, який носить назву метонімія: іменування частини (університет) з цілого (місто, в якому університет знаходиться): *Top marks at Dartmouth* [11, p. 123]; *Actors and directors – those were the only men she had ever known, those and the heterogeneous, indistinguishable mass of college boys, interested only in love at first sight, whom she had met at the Yale prom last fall* [10, p. 48–49].

Такі висловлювання базуються на фреймі, який ми визначаємо як узагальнювальний просторово-локативний персональний. Це визначення підкреслює узагальнювальний характер фрейма, його віднесеність до категорії простору, наявність у фреймовій рамці персональної ознаки, представленої власним іменем. Українські висловлювання у перекладі ґрунтуються на уточнювальному просторово-локативному персональному фреймі, що дає змогу розкрити імплікований зміст персональної ознаки. Ця ознака при перекладі висловлювання українською мовою «розгортається», експонуючи ознаку освітньої приналежності, наприклад, «університет»: *З блиском навчається в Дартмутському університеті* [3, с. 95]; *Актори й режисери – інших чоловіків вона досі не зустрічала, якщо не брати до уваги позбавлених будь-яких ознак особистості студентів, з якими вона познайомилася минулої осені на балу в Єльському університеті, – вона не запам'ятала тоді жодного обличчя й винесла єдине враження – що всі вони закохуються з першого погляду* [6, с. 23–24].

Є немало прикладів, в яких в українському перекладі назва навчального закладу дається так само, як і в англійському варіанті, тобто за назвою міста, в якому він знаходиться, без вказівки на те, що мова йде про навчальний заклад: *It was the tone in which his favourite aunt had once assured him that he could not fall to pass his entrance examination into Sandhurst* [9, p. 126] / Тон міс Марпл точнісінько такий же, як у його улюбленої тітки, коли та запевняла свого молодого племінника, що він просто не може не скласти вступні іспити до Сендхерст [2, с. 127].

Такі переклади є малоінформативними для українокультурного реципієнта і, більше того, непрактичними з того погляду, що перекладачеві доводиться давати виноску, в якій він пояснює, що розуміємо під цією назвою. Наприклад: *Містечко на південний захід від Лондона, де розташована Королівська військова академія* [2, с. 127].

На думку дослідників, цей спосіб іменування навчальних закладів (спосіб певної референції) характеризується унікальною ідентифікацією позначуваної ознаки. Іноді з назвою навчального закладу вживається означений артикль, що сигналізує про те, що коли навіть реципієнт не знає про існування зазначеного освітнього закладу, він є унікальним, існує в «одному екземплярі». Наприклад, якщо реципієнт ніколи не чув про *The Massachusetts Institute of Technology*, він зрозуміє, що за ним стоїть «унікально ідентифікований референт» [6, с. 40].

Специфіка суспільного інституту освіти, без сумніву, не обмежується лише назвами навчальних закладів. Інститут освіти передбачає також поняття загальної освіти, тобто тих фонових знань, якими володіє автор тексту або реципієнт як представники тієї чи тієї культури. У кожній культурі є маркери, пов'язані з галуззю загальноосвітніх знань, якими, ймовірно, володіє «пересічний» представник культури. Ці загальні знання можуть належати до галузі художньої літератури, мистецтва, кінематографії, соціології та ін. Іноді такі англокультурні маркери пояснюють безпосередньо у тексті перекладу: *I saw it against the background of Dufton, the back-to-back houses, the smoke which caught the throat and dirtied clean linen in a couple of hours, the sense of being always involved in a charade upon Hard Times* [8, p. 35] / Перед моїми очима ще маячив Дафтон: з'єднані бараки, дим, від якого вічно дере в горлі, і чиста сорочка через дві-три години стає чорною, і, нарешті, тебе ніколи не покидає відчуття, що все це начебто *інсценування роману Ч. Діккенса «Важкі часи»*, в якому ти приречений брати участь

(Переклад наш. – Т. О.); The white bearskin rug on the parquet floor was, I suppose, strictly *Metro-Goldwyn-Mayer* [8, p. 30] / Шкура білого ведмеда на підлозі нагадала мені *фільми виробництва «Метро-Голдвін-Майєр»* (Переклад наш. – Т. О.).

Припускаємо, що в таких прикладах в англійській мові активується називний культурно-фоновий фрейм, в якому можуть бути закладені основні віхи англійської культури без зазначення того, чи є вони творами художньої літератури, кінокомпанією, представниками мистецтва і т. і. Переклад українською мовою ґрунтується на уточнювальному називному фреймі, який визначається також як інокультурний: уточнювальний називний інокультурний фрейм. Тим самим зазначимо, що в його фреймовій рамці містяться маркери, які стосуються нерідної культури.

Однак досить частотні приклади, коли як англійське, так і українське висловлювання ґрунтуються на називному англокультурному фреймі, тобто переклад висловлювання українською не супроводжується трансформацією фрейма в уточнювальний. Причинами цього можуть бути або бажання перекладача наблизити перекладний варіант якомога ближче до вихідного, або впевненість перекладача в тому, що англокультурні маркери знайомі реципієнтові перекладу. Однак це виявляється не завжди виправданим, оскільки зазвичай англокультурні маркери вимагають пояснень, які дають в тексті коментарів, що супроводжують як варіант перекладу, так і варіант вихідної мови, якщо англійський варіант свідомо розрахований на іномовного реципієнта, тобто якщо англійський твір виданий у Росії: *Against my will I felt pleased that he should have considered my remarks interesting, though I knew that it was Dale Carnegie stuff, a small apparently casual compliment* [8, p. 77] / (на с. 264 дається роз'яснення: Dale Carnegie – американський лектор, письменник. Автор книги «Как приобретать друзей и влиять на окружающих» («How to Win Friends and Influence People» (1936)) / Я був мимоволі задоволений тим, що він знаходить мої зауваження цікавими, хоча і розумів, що це було сказано нещиро – всього-на-всього дешевий комплімент за рецептом Дейла Карнегі*, супроводжується приміткою редактора: «Автор книги «Як здобувати друзів і впливати на оточуючих» [1, с. 70] (Переклад наш. – Т. О.).

У наступному прикладі назва роману також коментується як в англійському, так і в українському варіанті: I read a lot of classical books, like *The Return of the Native** [12, p. 42] – (с. 223: * «Повернення на батьківщину» (1878), роман англійського письменника Томаса Гарді (Thomas Hardy, 1840-1928)) / Звичайно, я читаю багато класичних книг на кшталт «Повернення на батьківщину»... [4, с. 36] – (с. 36: «Повернення на батьківщину» – роман Томаса Гарді (Прим. перекладача)).

Ігнорування інокультурного реципієнта спостерігається в таких перекладах, які не адаптовані в культурно-прагматичному аспекті. Елементи англокультурного фонду в перекладі не уточнюються і не коментуються. У культурно-неадаптованих перекладах спостерігається втрата тієї частини інформації, яку несуть англокультурні маркери, і яка саме через інокультурний характер не може бути сприйнята пересічним українокультурним реципієнтом. Наприклад: *Antheil's * my man* [10, p. 39] – (с. 347: *Antheil* – Джордж Антейл (1900-1959), американський композитор-авангардист (автор коментарів В. М. Толмачев)) / Кого я поважаю, то це Антейля [6, с. 14] (переклад не супроводжується коментарем).

Роль літератури і мистецтва в ракурсі поповнення культурного фонду неможливо переоцінити. Ці галузі є постійним джерелом культуральних ознак, які можуть бути широко застосовні і зрозумілі представникам вихідної культури, але для представників чужої культури вони іноді бувають малоінформативними. Тому переклад нерідко супроводжується «розкриттям», експлікацією інокультурної ознаки: *In 1933 he sent emissaries to the man who controlled all the gambling activities of Manhattan, the crap games on the docks, the shylocking that went with it as hot dogs go with baseball games* [11, p. 220-221] / В 1933 році він послав довірених осіб до людини, яка заправляла усім ігровим бізнесом Манхеттена, чи то гра в кості на прибережних вуличках і *лихварство*, яке неодмінно супроводжує його, як супроводжує бейсбольні матчі продаж булочок із сосисками [3, с. 157].

В англійському висловлюванні використовується маркер *shylocking*, що походить від імені лихваря *Shylock* із комедії В. Шекспіра «Венеціанський купець». В англійській культурі і мові ім'я стало прізвиськом: «*Shylock* – a usurious money-lender [8, p. 487] / any exacting creditor [7, p. 925] / *Shylock* 1. літ. Шейлок (герой п'єси В. Шекспіра «Венеціанський купець»); 2.

Безсердечний, захланний лихвар [1, с. 135]. В українській культурі наведена ознака не так широко вживається, як в англійській. Ця ознака може виявитися неінформативною для українокультурного реципієнта. Тому переклад супроводжується експлікацією «лихварство». Це теж культурно-прагматична адаптація, яка заснована на заміні персоніфікованої ознаки вихідного варіанта узагальнювальною експлікованою ознакою у цільовому варіанті. Культурно-прагматична адаптація може ґрунтуватися не тільки на експлікації ознаки (маркера), але і на маскуванні у перекладі інокультурного маркера, тобто на його перекладацькому ігноруванні. Можливою причиною цього є те, що перекладач з якихось міркувань вважає знання, яке передається інокультурними маркерами, нерелевантним для представника культури, на мову якої виконується переклад. Така позиція перекладача видається виправданою тоді, коли маркери не є широко відомими в цільовій культурі (як, наприклад, імена британських видавців у наступному англійському висловлюванні): *It snowed in Warley the night I left, just a light powdering, a present from Raphael's and Tuck's and Sharpe's to make the girls' eyes sparkle and the waits sing in tune and to turn the houses taller and crookeder and all's-well-in-the-end adventures* [8, p. 99] / У ніч, коли я покидав Ворлі, випав сніг. Він лише злегка припорошив вулиці – це був як новорічний подарунок, щоб змусити очі дівчат горіти яскравіше і святкові пісні звучати в такт, і щоб будинки здавалися вищими і крутішими, і вабили до себе передчуттям надзвичайних пригод із щасливим кінцем (Переклад наш. – Т. О.).

Говорячи про мистецтво, слід сказати, що кінематограф також займає важливе місце в системі загальних культурних цінностей і є цінним культурологічним матеріалом. Як зазначалося, при перекладі англійського висловлювання українською мовою може використовуватися уточнювальна ознака, яка експлікує для українокультурного реципієнта деякі культурні маркери, пов'язані з англокультурним кінематографом: *She and Mrs. Fosnacht have gone into Brewer to a matinee of Some Like It Hot* [15, p. 126] / Вона з місис Фоснахт поїхала в Бруер на ранковий сеанс фільму «Гострі відчуття» (Переклад наш. – Т. О.).

Якщо для англокультурного реципієнта інформативною є назва *Some Like It Hot*, без зазначення того, що це фільм, оскільки ця картина, як і багато інших за участю Мерилін Монро, користувалася великим успіхом у світі, то для українського реципієнта ця назва до останнього часу була малоінформативною, він міг лише припускати, що «Гострі відчуття» – це назва якогонебудь видовищного заходу – спектаклю або, можливо, фільму. Щоб усунути цю невизначеність, перекладач адаптує маркер, експлікуючи, що йдеться про фільм.

Назва щорічної премії Американської академії кіномистецтва «Оскар» добре відома в Україні. Можливо, це пов'язано з тим, що час від часу премія присуджувалася і вітчизняним фільмам як найкращим іноземним фільмам року. Так чи інакше, ознака «Оскар» викликає реакцію у українокультурного реципієнта, вона йому знайома краще, ніж академія, яка присуджує премію з цією назвою («Оскар»). Імовірно, цим пояснюється використання маркера «Оскар» в українських перекладах замість маркера *Academy Award* вихідних англійських варіантів: *Now the Godfather was hurt, in trouble, and he could kiss the Academy Award goodbye with Woltz working against him and no help on his side* [11, p. 192] / Але тепер хрещений батько сам постраждав, потрапив у біду, а Вольц рие його хрещенику яму, і нізвідки чекати підмоги – так що прости-прощай заповітний «Оскар» [3, с. 135]; *Nino Valenti found the whole Academy Award affair a bore until the winner of the best male actor was announced* [11, p. 195] / На церемонії нагородження Ніно нудився від нудьги, поки не оголосили, кому присуджується «Оскар» за крашу чоловічу роль [3, с. 137].

Деякі англокультурні маркери нерелевантні для українокультурного читача. Тому в перекладі їх або ігнорують (маскують) або замінюють українокультурними маркерами: *It took him ten minutes to find the Encyclopedia Britannica* [13, p. 199] / У нього пішло десять хвилин, щоб розшукати потрібний том *енциклопедії* [7, с. 196].

В англomовному світі Британська енциклопедія є найбільш авторитетною, тому інформація про те, що він шукав саме Британську енциклопедію, виявляється цінною для англокультурного читача. Для українського читача цінна інформація про те, що він шукав енциклопедію. Читач може не знати, що Британська енциклопедія – це видання, розраховане не тільки на Британію, але і на інші країни, тому інформація про те, що хтось шукає Британську енциклопедію, хоча дія відбувається в США, може викликати здивування. Ми припускаємо, що це одна з тих

причин, за якими український перекладач «ігнорує» культурологічну інформацію англійського варіанту.

У деяких випадках культурна освітня адаптація при перекладі видається зайвою, наприклад: *Let's have the file, Doc, from A to Z and no monkey business* [14, p. 50] / Давайте сюди всі ящики від «А» до «Я» і якомога швидше! [5, с. 14].

У наведеному прикладі вважаємо, що маркер «від А до Z» можна було б зберегти в українському перекладі, оскільки читач українського варіанту усвідомлює, що англійський алфавіт заснований на латинському, і в ньому не може бути букви «я». Така зайва адаптація іноді призводить до курйозів.

Хоча з іншого боку, цей приклад можна інтерпретувати як прагнення перекладача враховувати те, що кожен реципієнт перекладу перебуває в полоні стереотипів своєї культури, він перш за все проєктує моделі чужої культури на моделі своєї власної. Без такої проєкції деякі інокультурні ознаки бувають незрозумілими. Що означає «від А до Я»? Це весь алфавіт – від першої до останньої літери. Якби в перекладі була вказана ознака «від А до З», то її використання виглядало б дивним, оскільки в українському алфавіті «З» не остання, а дев'ята буква, і «від А до З» не означає всього алфавіту від першої його букви до останньої.

Культурно-прагматична адаптація необхідна в таких випадках, які на лінгвістичному рівні можна було б назвати «хибними друзями перекладача», наприклад: *He came from St Louis, he told her, ..., and had finished high school* [13, p. 36] / Арнольд народився в Сент-Луїсі, там же закінчив середню школу [7, с. 38]; *He had been a football player in high school* [13, p. 37] / Він грав у шкільній футбольній команді [7, с. 39].

На культурному рівні одиниця *high school* не відповідає тому, що по-українськи у дослівному перекладі називається «вища школа», оскільки «вища школа» – це навчальний заклад, що дає вищу освіту. В англо-американській культурі *high school* – це старші класи середньої школи, на відміну від *low* (або *lower*) *school*: *You always got these very lumpy mashed potatoes on steak night, and for dessert you got Brown Betty, which nobody ate, except maybe the little kids in the lower school that didn't know any better* [12, p. 57].

В англобританській культурі *public school* – це аж ніяк не громадська, а приватна школа, система освіти якої нагадує швидше університет, що може бути підкреслено у перекладі: *I was remembering the supercilious look on Mrs Brown's face, the big house on Poplar Avenue blazing with light and music, Jack Wales' shiny red MG, his genuine Public School accent* [8, p. 162] / Я згадав зарозуміли й вираз обличчя місіс Браун, великий, сяючий святковими вогнями особняк на Тополевому проспекті, блискучу червону машину Джека Вейлза, його університетську вимову (Переклад наш. – Т. О.).

Іноді англокультурні маркери зазнають значної адаптації, оскільки деякі з цих маркерів вельми дистанційовані від української культури, і тому буває важко підібрати відповідники, наприклад, таким ознакам, як *Oxford drawl*, *Standard English* та ін. У перекладі українською мовою ці ознаки передаються приблизно, не зовсім точно, оскільки в цільовій культурі немає подібних їм ознак, а з іншого боку, вони не можуть бути представлені в тому вигляді, як вони представлені у вихідному тексті, тому що зв'язок між ними та англомовною культурою порушується, оскільки переклад розрахований на інокультурного реципієнта: *He was of indeterminate nationality, but spoke English with a slow Oxford drawl* [10, p. 35] / Національність його важко було визначити, але по-англійськи він говорив злегка розтягуючи слова на оксфордський манер [6, с. 7]; *To speak Standard English is in itself suspect* [8, p. 150] / Власне, якщо людина говорить дуже правильною мовою, на нього вже дивляться з підозрою (Переклад наш. – Т. О.); *I was going to pronounce Aunt with a broad a but decided not to attempt it yet* [8, p. 27] / Я хотів було вимовити «Емілі» на оксфордський манер, але потім вирішив, що поки краще не намагатися (Переклад наш. – Т. О.).

Відомо, яке велике значення має правильна вимова в англійській культурі (досить згадати «Пігмаліон» Б. Шоу). Наведені тут приклади ілюструють цю особливість англійської культури. Правильна вимова (*Standard English*) слугує індикатором високого соціального походження, особливо у Великобританії, з культури якої і походять такі терміни, як *Standard English*; *RP* (*Received pronunciation*); *BBC English*; *Oxford drawl*. Українській культурі ці маркери невластиві, тому всі вони українською мовою можуть передаватися як «дуже правильну

мову/вимову», «(на) оксфордський манер» і т. і., що вказує на специфічність вимови, наявну в англійській культурі.

Отже, ми розглянули культурологічні особливості способів подання освітніх інститутів, які дають змогу якомога повніше структурувати дійсність, а також їх відтворення у перекладі. Ці способи не абсолютні. Тому дослідження культуральної специфіки сприятиме осмисленню не тільки власне культурологічних, але також мовних явищ. З іншого боку, аналіз мови в аспекті перекладознавства часто дає змогу оцінити специфіку культури. Вивчення культури через аналіз мови становить цінний практичний і теоретичний матеріал у ракурсі розширення наших знань про дійсність. Це питання залишається актуальним для студіювання успішного перебігу і результату процесу перекладу, тому проблематика потребує подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український словник власних назв і імен / [уклад. Т. Олійник]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 208 с.
2. Вежбицкая А. Культурно-обусловленные сценарии и их когнитивный статус / А. Вежбицкая // Язык и структура знания. – М.: ИЯ АН СССР, 1990. – С. 63–85.
3. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 158 с.
4. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы / Д. Г. Мальцева. – М.: Высшая школа, 1991. – 175 с.
5. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
6. Papergaaij B. Text Coherence in Translation / B. Papergaaij, K. Schubert. – Dordrecht-Providence: Foris Publications, 1988. – 211 p.
7. The New American Webster Handy College Dictionary. – New York: A Signet Book, New American Library, 1981. – 640 p.
8. Scribner Dictionary. – Macmillan Publishing Company: Mission Hills, California, 1993. – 1190 p.
9. Wierzbicka A. The Semantics of Grammar / A. Wierzbicka. – Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 1988. – 617 p.

МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Брэйн Дж. Путь наверх / Дж. Брэйн; [пер. Т. Озерской и Т. Кудрявцевой]. – М.: Изд-во иностр. литературы, 1960. – 263 с.
2. Крісті А. Вибрані твори: [роман] / А. Крісті; [пер. В. Шовкуна]. – К.: Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 240 с.
3. Пюзо М. Хрещений батько: [роман] / М. Пюзо; [пер. В. Батюк та О. Овсяк]. – К.: Рад. письменник, 1991. – 447 с.
4. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті: [роман] / Дж. Селінджер; [пер. О. Логвиненко]. – К.: Молодь, 1984. – 172 с.
5. Стріт Дж. Безболісний метод / Дж. Стріт; [пер. Н. Шульги] // Вибрані твори сучасних англійських письменників. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 49–53.
6. С. Фіцджеральд; [пер. М. Пінчевського]. – К.: Дніпро, 1975. – 335 с.
7. Шоу І. Багач, бідняк: [роман] / І. Шоу; [пер. В. Верховеня]. – Харків: Фоліо, 2007. – 638 с.
8. Braine J. Room at the Top: [novel] / J. Braine. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1961. – 272 p.
9. Christie A. Selected Stories: [novel] / A. Christi. – М.: Progress Publishers, 1967. – P. 107–126.
10. Fitzgerald F. S. Tender is the Night: [novel] / F. S. Fitzgerald. – М.: Raduga Publishers, 1983. – 400 p.
11. Puzo M. The Godfather: [novel] / M. Puzo.- London-Sydney: Pan Books Ltd., 1947. – 448 p.
12. Salinger J. D. The Catcher in the Rye: [novel] / J. D. Salinger. – М.: Progress Publishers, 1979. – 448 p.
13. Shaw I. Rich Man, Poor Man. – Seven oaks, Kent: New English Library, 1985. – 767 p.
14. Street J. The Painless Method // Thirteen Stories by Modern British and American Writers. – М.: Высшая школа, 1979. – С. 47–51.
15. Updike J. Rabbit, Run: [novel] / J. Updike. – Greenwich, Conn.: Fawcett Publications, Inc., 1962. – 255 p.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014 р.